

INGLIZ TILIDA PARALINGVISTIK VOSITALARNING MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i04.121>

A.Ziyayev

Qo‘qon davlat universiteti

Annotatsiya: Paralingvistik hodisalar har doim nutq bilan birga yonma - yon keluvchi unga ko‘mak beruvchi ikkinchi darajali vositadir. Chunki har bir fikr nutqda namoyon bo‘ladi, nutq esa, faqatgina fikr ifodalovchi vosita emas, balki fikrni shakllantiruvchi vosita hamdir, paralingvistik hodisalar esa, uni ta’sirchanroq bo‘lishini ta’minlashga xizmat qiladi. Turli xalqlar bundan turlicha foydalanadi, Ushbu maqolada mazkur hodisani ingliz xalqi madaniyatida qanday qo‘llanilishi xususida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: paralingvistika, noverbal vosita, qo‘l, kaft, yuz, bosh barmoq, ko‘rsatkich barmoq, xushtak chalish, ko‘zni qisish, qosh ko‘tarish

NATIONAL-CULTURAL CHARACTERISTICS OF PARALINGUISTIC MEANS IN ENGLISH

A.Ziyayev

Kokand State University

Abstract: Paralinguistic phenomena always accompany speech and function as auxiliary, secondary means that support it. Since every thought is realized through speech, and speech is not only a means of expressing but also of forming thought, paralinguistic phenomena serve to enhance its expressiveness. Different nations use these means in different ways. This article discusses the specific features of the use of this phenomenon in the culture of the English people.

Keywords: paralinguistics, nonverbal means, hand, palm, face, thumb, index finger, whistling, winking, raising eyebrows

Ma’lumki, “Paralingvistika” lotincha (“para” - yondosh, “lingua” - til) so‘zlaridan olingan bo‘lib, “tilga yondosh”, “til bilan birga qo‘llanuvchi” ma’nosini ifodalab, paralingvistika tilshunoslikning bir bo‘limi bo‘lib, “tilga yondosh” degan ma’noni anglatadi va tilshunoslikda bu termin ostida fikrni nolisoniy yo‘l bilan bayon qilish nazarda tutiladi. Shunga ko‘ra “noverbal”, “nolisoniy”, “ekstralingvistika” so‘zlari bu atamaga sinonim sifatida qo‘llaniladi. “Insonning har bir tabiiy fizik

harakati kinetik noverbal vosita jumlasiga kirmasdan “nutqning aloqa jarayoni bilan bog‘liq bo‘lgan kishi harakati noverbal vosita sanaladi...”[6; 32-36]

Paratil (Verderberg ta‘biri bo‘yicha) - “nutqni shakllantirishdagi, noverbal tovush signallaridir, ularga tonallik (tovushlar uyg‘unligi), ovoz balandligi, nutq temp (sekin, tezlik)i, pauza (to‘xtam) va damini ichiga yutish kabilar kirib, ma‘lumotning boy manbasidir. Paratil aynan aytilgan ma‘lumotga emas, balki uni qanday aytilganiga aloqadordir. Paratilning eng kam ochiq ko‘rinadigan shakllaridan biri bu sukutdir. Milliylik har bir insonning hatti harakatlari, turmush tarzi shuningdek muloqotning har bir satxi - verbal, noverbal va emotsional qismlarida o‘z aksini topadi. Noverbal muloqotning milliy - madaniy xususiyatlari xalqlararo muloqotda qiyinchiliklar tug‘dirishi hamda tushunmovchilik va hattoki konfliktlarga sabab bo‘lishi mumkin. T.M. Germashevaning aytishicha: “barcha xalqlarda bir xil ma‘noni anglatuvchi bironta ham hatti harakat, mimik tuzilish yoki tana holati yo‘q”. Quyida ingliz va amerikaliklarning asosiy paralingvistik vositalarini ko‘rib chiqamiz. Birinchi va eng asosiy paralingvistik vositalardan biri bu muloqotchilar o‘rtasidagi masofadir. Ingliz muloqotchilari o‘rtasidagi o‘rtacha masofa 50-60 santimetrdan tashkil etsa, amerikaliklar uchun esa bu masofa 90 santimetrdan kam bo‘lmasligi kerak. Ba‘zi bir ma‘lumotlarga ko‘ra bunday farqliklarni sababi yashayotgan joy va makondandir. Orolliklar kichik joyda yashashi sababli yaqin masofaga ijozat berishadi. Shuningdek, ingliz xalqlari uchun muloqot paytida bir birini ushlash, tegish nomaqbul hisoblanadi [2; 160-156].

Ingliz xalqi madaniyatida muloyimlik juda ham katta ahamiyatga ega va u ingliz tilida ham verbal ham noverbal nutqning tashkiliy qismidir, shuning uchun inglizlarda “kechirasiz”, “raxmat” so‘zlarini ko‘p eshitish mumkin. Ingliz tilida hozirgi va o‘tgan zamonlarning qo‘llanilishi ham nafaqat zamonlarni ko‘rsatishda, balki insonlar o‘rtasidagi masofani belgilashda ham qo‘llaniladi. Siz va boshqa inson o‘rtasida masofa qancha uzoq bo‘lsa, nutqda o‘tgan zamon shuncha ko‘p qo‘llaniladi [3; 92-101].

Notanish amerikalik bilan bir xonada bo‘lib qolsangiz, u albatta siz bilan muloqotga kirishadi. U bilan muloqotga kirishmasligingiz esa, uni xaqorat qilgan bilan teng bo‘ladi. Inglizlarda esa buning aksi, bir xonada turgan notanish inson bilan muloqotga kirmaslik oddiy hol hisoblanadi. Bundan quyidagi hulosa kelib chiqishi mumkin, agar amerikalik yolg‘iz qolishni istasa u boshqa xonaga chiqib ketishi kerak bo‘lsa, ingliz esa muloqotga kirishmaygina o‘zini yolg‘iz his qilishi mumkin.

Inglizlar sizni birinchi marotaba uchratgan bo‘lsa yoki aksi, xayrlashayotgan bo‘lsa, u albatta siz bilan qo‘l berib salomlashadi va xayrlashadi. Lekin barcha boshqa uchrashuvlarda qo‘l berish, quchoqlashish va o‘pich berishlarni ortiqcha deb hisoblashishadi. Amerikalik esa, har bir uchrashuvda qo‘l beradi va holatga qarab do‘stona yelka qoqib qo‘yishi kuzatiladi [5; 68].

Yana bir qiziqarli paralingvistik vositalardan biri qoshlarni ko'tarishdir. Buyuk Britaniyada yashovchilar bu harakatni juda yomon qabul qilishadi, ular uchun bunday harakat biron bir fikrga skeptik munosabatni bildirishni anglatadi. Biron kimni tinglayotganimizni ko'rsatish maqsadida boshimizni vertikal holatda chayqaymiz, inglizlar esa buning o'rniga oddiygina ko'zini pirpiratadi va shu bilan birga muloqotchini ko'ziga tik qarashmaydi [6; 48].

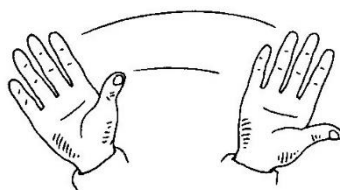
O'rta va ko'rsatkich barmoqlarini yuqoriga va bir biridan ikki yonga tortilgan ingliz V harfiga o'xshagan jest ko'pchilikka tanishdir. Ma'lumki u VICTORY - g'alaba degan ma'noni anglatadi, lekin kichik bir farqlikni e'tibordan chetta qoldirmaslik maqul. Agar bu jestni kaftingizni o'zingizdan burgan holda ko'rsatsangiz, bu haqiqatdan ham g'alaba "hammasi yaxshi, biz albatta g'alaba qozonamiz" ma'nosini beradi, lekin kaftingizni o'zingizga qarata ko'rsatsangiz unday holda bu jest orqali muloqotchingizni qattiq haqorat qilgan bo'lasiz. Bu jestning kelib chiqishi uzoq tarixga borib taqaladi, ingliz kamonchilari bu orqali, keyingi janglarda o'q yo'yishga panjalarini saqlab qolganliklarini ko'rsatish uchun qo'llashgan.

Bosh va ko'rsatkich barmoq orqali ko'rsatilgan "OK" - "okey" belgisi ingliz xalqlari uchun "xammasi yaxshi", "xammayoq joyida" degan ma'nolarni anglatadi, o'zbek, fransuzlar uchun bu "0" - nol ma'nosini anglatadi, braziliyaliklarda

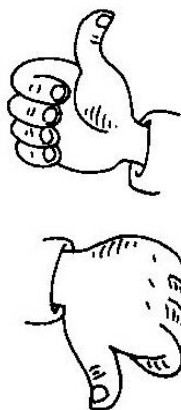
esa, bu jest haqorat qilish bilan teng. AQSHda amerikalik hayrlashish, salomlashish uchun qo'l silkitish, Lotin Amerikada qo'l siltash "yo'q" deganini bildiradi.

Amerikada do'stini ko'rsatkich barmoq bilan chaqirish mumkin bo'lsa, o'rta osiyo va sharq halqlari, lotin amerikaliklar, ispanlar uchun bu jest haqoratli hisoblanadi

va bunday qilib faqatgina uy hayvonlarini chaqirish mumkin. Bu xalqlarda odamlarni butun qo'l va kaft bilan chaqirish mumkin.

Mashhur jestlardan biri - yuqoriga ko'tarilgan bosh barmoqdir. Deyarli barcha xalqlarda bu jest "yaxshi", "zo'r" degan ma'nolarni anglatadi, ammo amerikalik bosh barmog'ini tezda yuqoriga ko'tarsa, bu harakat notsenzur ma'noni anglatib qoladi. Shuning uchun bu jestni ehtiyotkorlik bilan qo'llash tavsiya etiladi.

Bosh barmoqni pastga tushirish "yomon", "yoqmadi" deganini anglatadi, qadimgi yunon xalqlarida esa bu ishora - "uni o'ldir" ma'nosini bildirgan.

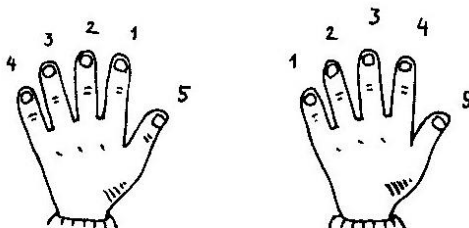

Yuqoridagi jestning yana bir ma'nosi bepulga sayohat qilish bo'lib, avtostop orqali sayoxat qiluvchilar shu jestdan foydalangan holda mashinani to'xtatishadi. Ko'rsatkich barmoq bilan burunni bir, ikki urib qo'ysangiz, ingliz xalqi buni biron bir ma'lumotni sir saqlash kerak deb qabul qiladi.

Ko'rsatkich barmog'ingiz bilan o'rta barmog'ingizni juftlab yuqoriga qarata ko'rsatsangiz, amerikalik uchun bu "men sen bilan yaxshi do'stimiz" yoki shu harakatni boshqalarga qarata ko'rsatilishi yana bir ma'no ular "TWIX" - juftlik, sevishganlar deganini bildiradi. Lekin huddi shu harakatni ingliz ko'rsatsa, "to'xtab tur, hali ko'rsatib qo'yaman" ma'nosini anglatadi. Agar biz biron kimga "jinni bo'lib qolibdi", "nimalar deb valdirayapti" deb ko'rsatmoqchi bo'lsak, ko'rsatkich barmog'imizni

chakkamizda aylantiramiz, inglizlar esa bu jest orqali “o‘zing o‘yla, birovlarini quloq solma” deb ko‘rsatadi.

Odatda sanayotganimizda bosh barmoqdan boshlab panjalarimizni mushtga yig‘amiz, Britaniyalik inglizlar bu harakatni kichik barmoqdan ki ko‘rsatkich barmoqdan boshlasa, amerikaliklar esa, aksi mushtni ochish orqali sanashadi.

Salomlashishda hoh erkaklar hoh ayollar qo‘l berib salomlashadi, bu imo - ishorani ular yoshlik chog‘laridanoq o‘rganishadi va hayotlari davomida ko‘p qo‘llashadi.

Sharq xalqlarida nomutonosi b hisoblangan paralingvistik vositalardan biri xushtak chalish, amerikaliklarda tez-tez qo‘llaniladi. Bu vositadan sport o‘yinlarini tomosha qilayotganda, mashina to‘xtatganda va hattoki chiroyli ayol kishini ko‘rganda foydalanishadi. Inglizlarda esa bu harakat biron narsadan norozilik va qarshilikni anglatadi.

Jaxl chiqqanda, “ko‘rsatib qo‘yaman hali”, “shoshmay tur” ma’nolarini ko‘rsatish maqsadida, yuqoriga ko‘tarilgan musht ishlatiladi.

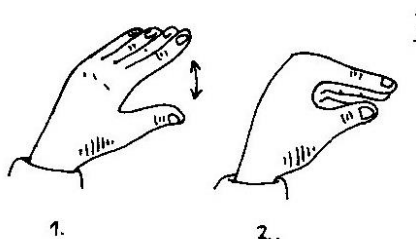
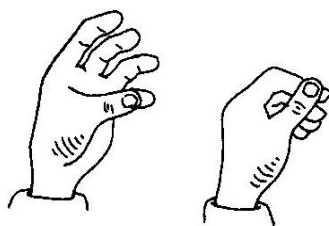
Barmoqlarni ochgan holda yuqoriga yo‘naltirilgan besh belgisi inglizlarda “tabriklayman” ma’nosini beradi.

Panjalarni kesishtirish omad tilashni bildiradi.

Barmoqlarni qirsillatish biron kimni e'tiborini tortish, ofitsiantni chaqirish, shuningdek pul haqida gapirilganda qo'llaniladi.

Biron kimni ko'p gapirishini ko'rsatish yoki biron kimga "kamroq gapir" ma'nosini bildirish uchun panjalarni juplagan holda yuqriga ko'tarib, bosh barmoqqa keltiriladi.

Qo'lni tik holda ko'rsatish biron kimni gapini bo'lish yoki tinchlanishga chaqirishda ishlatiladi.

Misol:

"Check me on this," I said, holding up a hand to silence them. "What if we see if we can kill two birds with one stone?" (Asprin Robert, Sweet Mythtery of Life 15)

Bosh va ko'rsatkich barmoqni ochib L lotin harfini ko'rsatish "Looser" omadsiz degani bo'lib, biron kimni kamsitishda qo'llaniladi: Chris made an L-sign on his forehead with his thumb and forefinger. 'So long, losers,' he said, heading out of the room. (Forever autmn - Mark Morris 10)

Inglizlar sarkastik ma'noni angatish maqsadida qo'llarini yelkalari kengligida, boshlarini yuqoriligida tutishib, ko'rsatkich va o'rta barmoqlarini ko'tarib havoda qo'shtirnoq yozganday yuqoriga va pastga ko'tarib tushirishadi. Bu belgi orqali so'zda "yaxshi" deyilgan so'zni aslida "yomon" ekanligini ko'rsatishda ishlatiladi, bu yana bir bor inglizlarning muloyimligini muloqotdagi aksidir.

Muloqot paytida suhbatdoshning ko'ziga tik qaraladi, buning aksi esa, qo'rquv va uyalchanlikka tenglashtiriladi ular esa bunday ko'rinishni istashmaydi.

Kaftlarni kesishtirib, boshni orqaga tashlab ko'zlarni yumish charchoqning belgisi.

Qo'llarni ko'krak qafasi oldida chog'ishtirish boshqa insonga nisbattan yopiqlik va sovuqlikni, qo'lni bo'yin atrofida o'rash, ko'rsatkich barmoqni tomoqni ustidan yurgizish - "bo'g'ib qo'yaman", "o'ldiraman", bildiradi.

Boshni qashish uch xil ma'no: o'ylanish, xijolat bo'lish va shubhalanishni bildiradi.

Ko'z qisish - ishva qilish yoki sir bilan bo'lishish ma'nolarini anglatadi.

Qosh ko'tarish erkaklar tomonidan ishva qilish ma'nosini yoki hayratlanish, lol qolishni ko'rsatadi.

Burunni jiyirish yoki bosh va ko'rsatish barmoq orqali qisish, sassiq hidni hamda biron bir narsa yoki insonga nisbatan jirkanchlikni kursatish maqsadida qo'llaniladi.

Esnash, charchoq va zerikishdan dalolat. Tilni chiqarish, beodob, qo'pol va tuturiqsiz harakatdir.

O'zbeklarda singari inglizlarda ham oyoqlarni kesishtirib o'tirish asosan ayollarga xos harakatdir. Ayollar oyoqlarini tizzalari ustida kesishtirsa, erkaklar oyoqlarini tizzalarining pastroq qismida chog'ishtirishlari mumkin.

Oyoqlarni keng ochib turish erkaklarga xos bo'lib, u aksariyat hollarda agressivlikni bildiradi.

Yana bir paralingvistik vositalardan bo'lmish ovozning balandligi madaniyatlararo farqliklarga ega, misol uchun inglizlar past ovozda so'zlashishsa, amarikaliklar baland ovozda muloqotlashishadi. Nutq tezligida ham huddi shunday farqliklar ajratiladi Britaniyada yashovchi ingliz tilida so'zlovchilar nutqining tezligi sekinroq bo'lsa, ingliz tilida so'zlovchi amerikalikning nutqi sezilarli darajada tezroq hisoblanadi. Pauzalar ham nutqda ahamiyatli bo'lib, yapon xalqi uchun sukunat yaxshi alomat bo'lsa, amerikalik uchun nutqdagi pauzalar noqulay vaziyat hisoblanib, pauzalarni to'ldirishga harakat qilishadi.

Majlis paytida oyoqni tizza ustiga oyoq kiyimning osti ko'rinadigan darajada yuqori ko'tarib o'tirish Yevropa xalqlari uchun normal hisoblanadi.

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, paralingvistik vositalardan barcha xalqlar keng foydalanadi va ularning aksariyati umumiydir. Misol uchun bosh irg'itish - salomlashish, rozilik; qo'l siltash - salomlashish, xayrlashish, inkor; burun, og'iz, ko'zni ushlash - yolg'onni berkitish; qo'lni mushtlash - jaxl ma'nolarini anglatishi deyarli barcha xalqlarga xosdir. Lekin ayrim paralingvistik vositalar faqatgina bir tilda uchraydi, boshqa tilda esa uning ko'rinishi yoki ekvivalenti bo'lmaydi. Yana bir qator paralingvistik vositalar bir tilda boshqa, ikkinchi tilda yana bir boshqa ma'noni anglatishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Власова Т.М, Дюжева М.Б. Нефонематические звуки как элемент паралингвистики текста. Тамбов: Грамота, 2011. № 2 (9). С. 43-49.
2. Гермашева Т.М. Исследование лингвистических и паралингвистических характеристик блог - дискурса. Научная статья -С.150-156.
3. Девкин В.Д. Некоторые особенности "кинетического" кода и его взаимодействия с вербальным. "Вопросы строя немецкой речи". Владимир: Иладим. гос. под. ин-т им. П.И.Лебедева-Полянского, 1973. - С.92-101.
4. Дементьев В. В. Непрямая коммуникация. М.: Гнозис, 2006. 375 с.
5. Еникеев М.И. Общая и социальная психология - М.: Издательская группа Норма-Инфра. М,1999. 325 с.
6. Колшанский Г.В. Паралингвистика. - М.: Наука, 1974.- 236 с